

Elmar Altvater/Birgit Mahnkopf

GRENZEN DER GLOBALISIERUNG

Ökonomie, Ökologie und Politik in der Weltgesellschaft

Westfälisches Dampfboot, Münster, 1997, 638 str.

Nakon 1989. godine pitanje globaliziranja postavlja se i razmatra iz različitih problemskih i disciplinarnih aspekata. Neki analiziraju problem formiranja globalnog tržišta (rada, financija, roba, otpada, itd.), civilizacijskog razvoja i nastanka svjetskog društva sa svim problemima upravljanja takvim svijetom, dok drugi, primjerice, postavljaju pitanje ključnih socijalnih pa i ekoloških posljedica globalizacije. U svakom slučaju dvije su neprijeporne činjenice: prvo, da je proces globalizacije objektivno proces kvantitativnih i kvalitativnih mijena svih struktura svijeta kakvih dosada nije bilo – ili bar ne u tolikim razmjerima i drugo, da proces globalizacije predstavlja novi teorijski i politički izazov perspektivama svijeta.

Pitanje je je li procesu globalizacije imanentna ideja napretka, njezino konkretno opredmećenje (pa time sam sebe objašnjava poglavito kao otvoren i nezaustavljiv proces), što bi značilo kraj jednog ciklusa kao odgovor na krizu i priprema za neki novi razvojni ciklus. Globalizacija bi tako bila novi odgovor na neke posljedice moderne. Ili je, pak, riječ o povijesnom »lomu«. Ako se radi o »signalu« jednoznačne pobjede tržišne privrede i parlamentarne demokracije u novom svjetskom poretku na početku »američkog stoljeća« onda u tom hodu više ne postoje nikakve systemske alternative. Pitanje je treba li se truditi oko teorijskih alternativa (576) ako fordistički akumulacijski režim, »fosilistička civilizacija«, usprkos krizama, ima osiguranu budućnost. Ako se pak radi o tome da je »revolucija na Istoku« znak povijesnog loma, tj. obilježje kolapsa jednog povijesnog tipa modernizacije, tada postoji obveza teorijskog istraži-

vanja te teze i traženja nekih razvojnih alternativa.

Glavna teza koju ova pozamašna knjiga analizira i dokazuje sadržana je u naslovu. Globalizacija kao bezgranični svjetski proces sudara se sa svojim granicama. Autori tvrde da globalizacija ima svoje vidljive granice, koje se već danas samoreferencijalno izražavaju. Dvije su temeljne granice: interesi nacionalnih država u svjetskoj areni, te ekološke granice, iscrpljivanje prirodnih dobara zemaljskog prostora. Sudar globalizacije sa svojim granicama moderno društvo prevladava proizvodnjom virtualne stvarnosti. Na taj način materijalna stvarnost gubi na značenju, a virtualna se povećava.

U sadržajnom pogledu knjiga je podijeljena u pet dijelova s brojnim poglavljima: 1. *Granice svjetskog društva* (Globaliziranje – ništa novo; Globalitet versus globaliziranje; Atraktivitet i povezanost razvoja), 2. *Oslobođeno svjetsko tržište* (Disembending global; Sveprisutni novčani fetiš; Obecanje slobodne trgovine), 3. *Poduzetništvo i odnosi rada u svjetskom gospodarstvu* (Transnacionalno poduzetništvo: »pogonske snage« globaliziranja; Tercijariziranje i »virtualiziranje« ekonomije?; Menadžment u »brzinskom prostoru«: transnacionalno poduzetništvo na granici globaliziranja), 4. *Nacionalna država i regionalna integracija* (Protežirana nacionalna ekonomija; Regionalni gospodarski blokovi između nacionalne države i globalnog tržišta; Integracija u Zapadnu Europu i transformacija u Istočnoj Europi), te 5. *Globus i planet* (Granice potrošnje prirode; Ekonomsko globaliziranje, ekološke granice i »demokratsko pitanje«; Cik-cak promjene u alternativne razvojne putove).

Kao što se vidi iz navedenog sadržaja knjige, autori posežu za veoma bogatom argumentacijom da bi elaborirali neke svoje teze i pred čitatelja iznijeli niz zanimljivih analiza i opservacija iz literature i statističke dokumentacije. Autori polaze

od činjenice da su danas »puna usta« globalizacije, te nastoje pokazati što se sve pod tim terminom u realnosti »skriva« tj. kako izgleda empirija. Glede toga ne ograničavaju se na teorijske spekulacije i polemiziranje, nego nastoje analitički istražiti značenje procesa globalizacije. Svako poglavlje knjige problematizira jedno od pitanja povezanih s temom knjige i tvori njezinu logičku argumentaciju.

Jedno od centralnih pitanja koje autori problematiziraju je teza da se globaliziranje, prije svega kao stvaranje svjetskog tržišta, političke demokracije i blagostanja, shvaća kao bezgraničan proces. Globaliziranje vodi ka uniformiranju standarda, normi, vrednota, regulacijskih obrazaca i po tome nestajanju razlika između nacionalnih država, ali ne i njihovo nestajanje. Štoviše učvršćuju se interesi, stvaraju nove interesne organizacije itd., pa se u svjetskim razmjerima mogu prepoznati neki dominantni kapitalistički privredni stilovi, kao što su »atlantski«, »rajnski« ili »azijatski«, koji ujedno predstavljaju nove interesna središta u svjetskoj konkurenciji.

Teza o granicama kapitalističke tržišne ekonomije nije nova. Nije novost niti činjenica da se modernizacijom preorijentiraju proizvodni sektori u situaciji kriza radi veće konkurentnosti na domaćem i svjetskom tržištu. (Primjerice, ekološka kriza potiče otvaranje pogona ekološke industrije i ekoloških proizvoda.) Novost je ukazivanje na moguću elastičnost sustava koji materijalnu proizvodnju zamjenjuje virtualnom (informacije, komunikacije, burzovna trgovina itd.). Potres i rast u svijetu ne ovisi više o događanjima u stvarnoj proizvodnji nego o događanjima u virtualnoj ekonomiji; stvarno tržište i njegovo značenje zamjenjuje burzovno tržište na kojemu se trguje brojkama, a ne robom. Međutim, ozonska rupa, efekt staklenika itd. nisu virtualna nego realna stvarnost.

Naše stoljeće označava se kao stoljeće ekonomije, stoljeće rasta. Ekonomija rasta

sudara se danas sa svojim granicama u virtualnoj svjetskoj raspodjeli a ne realnoj. Kakav sudar je za očekivati u idućem stoljeću? Možda samo sudar raspodjele oko nepostojećega.

Druga značajna teza govori o sudaru nacionalnih država i procesa globalizacije. Interesi nacionalnih država prezentiraju se na svjetskom tržištu i time se nastavlja globalna konkurencija. Tako globalizacija dovodi do nejednakih šansi. Svjetsko tržište nije dosada stvorilo svjetsko društvo jer svako društvo što počiva na »društvenom ugovoru« mora imati i instrumente kooperacije, a konkurencija nacionalnih država smanjuje šanse »društvenog ugovora«. U ovom kontekstu autori nas podsjećaju na različite termine (»novi društveni ugovor«, »socijalni pakt«, »socijalni kompromis«, »ekološko-socijalni new deal«, »socijalnoekološki generacijski ugovor«, kao (Sheer, 1995) i »sjever-jug ugovor« (Petrella, 1995). Tako i različite nacionalne stranke nastoje promicati partikularnost na razinu cjeline (Deppe, 1994), bez da se ozbiljnije poseže za teorijskim uporištima društvenog ugovora (od Platona, ranograđanskih političkih filozofa Bodina, Hobbesa i Locka do Rousseaua i Kanta). Naime svaki društveni ugovor je istodobno »vertikalni« (tj. ugovor o vladavini i suverenosti nacionalne države) i »horizontalni« (tj. između članova društva o njihovim pravima i obvezama). Takav društveni ugovor ne polučuje globalizacija nego se »sudara« s interesima nacionalnih država. Nacionalne države su za taj proces postale anahronizam, jer jedno svjetsko tržište i različiti interesi vode u konflikte, ne samo ekonomske nego i kulturne i ekološke. U globalnom prostoru – ekonomski »homogeniziranom«, ali ne i socijalno i politički homogeniziranom prostoru – nastaje dvojaki pokret. S jedne strane to je prilagođavanje globalnim prednostima (*structural adjustment*) i eliminiranje lokalnih, regionalnih ili nacionalnih razlika, a s druge strane mobiliziranje socijalnih resursa za oblikovanje društve-

nog ugovora preko nacionalne države nasuprot globalizaciji. Jedinstvo obiju tendencija nazivaju »globaliziranje« (30, 59). Zato globalizacija nužno postavlja pitanje demokracije, tj. sudjelovanje različitih razina odlučivanja u donošenju ključnih odluka.

Autori ukazuju u procesu globalizacije uglavnom na »negativne« posljedice. On je proces bez alternativa, koji nije doveo do svjetskog društva, nego u sebi skriva opasnosti »sistemskog brutaliziranja« i novog raslojavanja (49) i konačno mogućnost socijalne i ekološke katastrofe. Kad je riječ o raslojavanju, treba napomenuti da se danas ne radi samo o ekonomskom raslojavanju nego o različitim oblicima i kriterijima raslojavanja, koje ne mora imati samo negativne strane. Primjerice informacijska tehnologija, umrežavanje internetom itd. stvaraju se mreže participanata iz različitih društava i zemalja. To su oni koji mogu tehnički sudjelovati, bilo da su u New Yorku, Zagrebu ili u nekoj nerazvijenoj zemlji.

Kapitalizacija svijeta dovodi do nestanka »konkurenta« i »protivnika« pa se takav globalni svijet u budućnosti može usmjeriti jedino (samoreferencijalno) na seba samoga. Zato neki postavljaju pitanje, nije li u tom slučaju moguća konfrontacija unutar jednog »zapadnog svijeta«. Kao posljedice sudara globalizacije s granicama globaliziranja nastupaju (1) kolonijaliziranje svih živih svjetova (prirode) i (2) traženje izlaza iz ograničenog prostora u vremenskom ubrzanju (društva). Zahvaljujući modernim tehnologijama, kompjutorsko vrijeme postaje pravo vrijeme određivanja konkurentne sposobnosti na globalnom tržištu. Povijesno vrijeme se komprimira kao kompjutorsko vrijeme – neistodobno postaje istodobno, a istodobno postoji kao neistodobno. Autori kažu da ne postoji više budućnost. Ona se prezentira kao sadašnjost. Buduća vrijednost postaje sadašnja vrijednost i tako defuturizira.

Zanimljiva je kritička opaska o odnosu globalizacije i univerzalizacije viđenih u

svjetskoj tržišnoj perspektivi. Globalizaciju autori označavaju kao »divlje internacionaliziranje«. Nasuprot tomu, univerzaliranje (»civilizatorski projekt prosvjetiteljstva«) nazivaju »dijaloško internacionaliziranje« (50).

Stanje i perspektive modernog svijeta ipak nisu crne. Potrebno je prije svega usporiti ubrzanja na svjetskom financijskom tržištu i smanjiti iscrpljivanje prirodnih resursa. Naime, financijskim burzovnim radnjama stvoren je virtualni svijet proizvodnje rasta i gubitaka što »pritišću« i upravljaju realnim svijetom i potrošnjom prirode. Nisu tako rijetki autori koji zagovaraju tezu da današnje stanje svijeta zahtijeva novo upravljanje. Njima se pridružuju Altvater i Mahnkopf. Oni ne zagovaraju »svjetsku državu«, kritiziraju današnje stanje »režima« upravljanja oslonjeno na menadžment u kojemu je dominantni »regulirajući subjekt« (u singularu) i zalaže se za pristup *global governance* sa regulirajućim subjektom u pluralu kao povezanim jedinstvom. *Global governance* je odgovor na gubitak suvereniteta nacionalnih država, na krizu hegemonijalnih sustava i odgovor na nastanak novih »suverena« u svjetskom društvu (575). Odnos *regime* i *global governance* se izražava kao razlikovanje moći »svjetskosustavskih« i »svjetskodruštvenih« aktera.

U nekim ranijim radovima (*Cijena blagostanja*, 1992) Altvater kritizira monopol industrijskih država na »poziciona dobra« tj. na dominaciju i raspolaganje prirodnim resursima, te ukazuje na »solarnu revoluciju« kao ključni oslonac i oporbu »fosilističkoj civilizaciji«. Time se pridružuje razmišljanjima nekih drugih autora koji zagovaraju veću obazrivost u ophođenju prema prirodnim dobrima, a kritiku kapitalizma i fordizma dodatno argumentira potrebom uvođenja civilnog društva (demosa) u globalnu političku arenu.